

SŁOWNIK STEREOTYPÓW I SYMBOLI LUDOWYCH

Institut Filologii Polskiej Uniwersytetu
M. Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999

V roku 1996 vyšla v poľskom Lubline prvá časť prvého dielu *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, v roku 1999 bol publikovaný jeho druhý zošit. Zásadnou ambíciou „Słownika” je sprístupniť, resp. ponúknuť rekonštrukciu tradičného obrazu sveta a človeka, urobenú metódami etnolingvistiky a folkloristiky. Obraz sveta je pritom ustálený v jazyku, folklóre, obradoch, je kľúčom k poznaniu kultúry a v nej zobrazeného sveta, ako aj svojskej mentality. Ludové spôsoby interpretácie skutočnosti pritom spájajú realizmus s mytologizáciou, sú antropocentrické a etnocentrické. V obrazoch a pojmoch je zakódovaná realita aj predstavy a obrazy z minulosti, ktoré sa uchovali dodnes. Preto sú to dve slová, ktoré sú kľúčom k tajomstvu sémantiky a dekodovania pojmov – stereotyp a symbol, ako nosné kategórie tradície.

Idea „Słownika” vznikla zo spolupráce poľských jazykovedcov a folkloristov v sedemdesiatych rokoch v Lubline. S realizáciou sa začalo v Inštitúte poľskej filológie Univerzity Marie Curie-Skłodowskiej v rámci tzv. Centralnego Programu Badań Podstawowych, ako súčasť širšej témy Polska kultura narodowa, jej tendencie rozvojowe i percepcja. Táto úloha bola koordinovaná najskôr Prof. C. Hernasom a neskôr, v rokoch 1976-1990, Prof. M. Klimowiczom z wrocławskej univerzity.

V prvom pláne malo ísť o slovník piesňových formúl, jazyka piesní. Dôvodom tejto voľby akcentovanej C. Hernasom bola skutočnosť, že piesňový jazyk má odlišnú, vlastnú poetiku a slovník. To sa stalo východiskom pre víziu Prof. J. Bartmińskiego o poetickom interdialekte. Kartotéka archívu, ktorý bolo potrebné vy-

budovať ako východiskovú bázu slovníka, obsahuje 60 tisíc kartotečných lístkov piesní z tlačených prameňov a vyše 10 tisíc zápisov z terénu. Ďalším krokom bolo pripravenie metodiky postupu prác a kritérií pri vypracovaní deskriptívnej systematiky textov – o spôsobe zápisu, o rôznych interpretáciách incipitu, o záznamoch piesňových žánrov, o témach, o metrickej štruktúre, o možnostiach logického opisu funkcií jazykových výrazov atď. Celý tento objem prác bol uskutočnený kvalifikovaným kolektívom folkloristov, lingvistov a ďalších odborníkov (komputerové spracovanie textov – Š. Ząbek). Len zápisy, kontroly zápisov a kódovanie textov v komputeri trvalo sedem rokov.

Ďalšou rovinou práce bola teoretická platforma rozpracovania termínov, pojmov, ako napr. v prvom rade kľúčového pojmu formula. Po trojročných diskusiách sa vedecká komunita dohodla na širšom jazykovo-antropologickom chápaní tohoto pojmu. V tomto zmysle vybrání autori pripravili tzv. „Zeszyt próbny” – „Słownik ludowych stereotypów językowych”(1980), kde bolo publikovaných 11 prvých pokusných hesiel, napr. toliar – J. Adamowski, slnce – J. Bartmiński, lúbiť – U. Majer, hviezda – J. Chodukiewicz, brat – R. Tokarski atď. Tento pokusný zošit vzbudil zaslúženú pozornosť doma, a najmä v zahraničí. Špecialisti zameraní na prácu podobného charakteru ocenili tento projekt. „Slovník naznačuje formovanie nového syntetického etnolingvisticko-folklorneho či etnokultúrneho žánru v slovanskej lexikografii”, napísali N. I. Tolstoj a S. M. Tolstaja v roku 1993, autori podobného slovníka v ruštine. Spolupracovník, R. Sulima výtlačne píše v roku 1990 o historickom význame „Słownika”: „Kiedyś, kiedy tradycja ludowa będzie już tylko dostępna „w słowie”, zawarte w Słowniku jej inskrypcje, mogą, służyć za najdogodniejszy, najbardziej wiarogodny klucz do zrozumienia chłopskiego świata, ale też stać się mogą niewygasającą szansą „użrudlania” (w Norwidowskim sensie)

polšczyzny. Słownik taki może więc mieć zupełnie praktyczne zastosowania w warsztacie literaturoznawczy, a dziś krytyka literackiego potrafi także umożliwić pełniejszy kontakt z odległą tradycją literatury polskiej od Reja i Kochanowskiego, przez Mickiewicza i Leśmiana, aż po Tadeusza Nowaka, którego wiersze bez wiedzy o "symbolizmie" ludowej kultury, wtopionych weń treściach chrześcijańskiego sacrum, przysparzają sporo pomyłek i kłopotów interpretacyjnych".

Od roku 1980 prebiehali pravidelné diskusie, okrúhle stoly, konferencie k problematike "Słownika". Diskutované boli otázky metodologické, teoretické, ale odznali aj príspevky analytické. Redefinovali sa metodologické otázky k sémantike, k pojmu konotácia, stereotyp a prototyp, jazykový obraz sveta, interpretačná perspektíva atď. Prvé pokusné štúdie boli publikované v časopise Akcent, a kvôli tomu vznikla tiež ročenka Etnolingwistyka, ktorá vychádza od roku 1988. Tento obsiahly zborník v priebehu rokov nadobudol medzinárodný charakter, a najmä veľmi dobrú teoretickú úroveň.

Po niekoľkoročnej mnohostrannej cielavedomej práci vyšiel v roku 1996 prvý diel – jeho prvá časť, "Słowniku stereotypów i symboli ludowych" s názvom "Kosmos". V roku 1999 vyšla druhá časť prvého dielu. Naplánovaných na vydanie je sedem dielov slovníka, k tematickým skupinám – Rastliny, Zwieratá, Człowiek, Społeczność, Nabożenstwo a demonologia, Czas, priestor, miery, farby.

V úvode k prvej časti prvého dielu "Słownika" informuje zodpovedný redaktor Prof. J. Bartmiński o Cieloch slovníka, Mieste ľudovosti v národnej kultúre, o potenciálnych adresátoch "Słownika", o Etnolingvistickom charaktere spracovania, o Celkovom pláne, o Druhoch a sústave hesiel, o Stavbe hesla, o Jednotkách opisu v "Słowniku", o Metodach definovania (explicovania) hesiel. Ďalej sa vyjadruje ku grafickým značkám použitým pri jednotlivých heslách a čo vyjadrujú. Oboznamuje s časovým plánom "Słownika", s geografickým rozmedzím, ktoré "Słownik" obsiahol, tiež o etnickom dosahu materiálov. Samostatnými časťami sú Pramene a ich žánrové rozlíšenie, Z histórie "Słownika", a výberová Bibliografia prác spätých s prípravou "Słownika". Ďalšou obsiahlou

úvodnou časťou prvého dielu sú Pramene a ich spracovania, ktoré sú zložené z troch samostatných častí: 1. Tlačené pramene (pripravili E. Lipska, U. Majer-Baranowska), 2. Vypracovania (U. Majer-Baranowska), 3. Terénne materiály (M. Trocka, M. Żuk). Skratky zostavil A. Drozdowski. Napriek úsiliu o čo najekonomickejšie informácie obsiahli tieto 82 úvodných strán, avšak na druhej strane v perspektíve siedmich dielov to rozhodne nie je veľa. Jednotlivé heslá sú vypracované v troch zásadných tematických skupinách – Nebo a nebeské světla (J. Bartmiński, S. Niebrzegowska), oheń (M. Kozioł, J. Szadura), kamene (M. Brzowska, J. Szadura). V druhej časti prvého dielu za doplneným úvodným zoznamom prameňov a spracovaní (E. Lipska) nasledujú tematické skupiny Zem, formowanie zeme (J. Adamowski, J. Bartmiński, M. Brzowska, J. Maćkiewicz, U. Majer-Baranowska, D. Niewiadomski), dalej Woda, wody (J. Bartmiński, J. Maćkiewicz, N. Majer-Baranowska, E. Masłowska, S. Niebrzegowska).

"Słownik" má rozhodne intenzívny charakter, čo sa týka vybraných hesiel. Nejde tu o výklad komerčne širokého materiálu, ale vo výbere sa autori zamerali na najvýznamnejšie a najrelevantnejšie elementy symbolického jazyka. Tematická štruktúra má vnútornú hierarchiu a systémový charakter. Tematický kľúč má iba zdanlivý charakter. Spracovanie hesiel tohto slovníka je unikátne. Nijaký zo slovníkov dosiaľ nemá takýmto spôsobom vypracovanú vlastnú gramatiku. Táto je výsledkom komplementárnosti teoretických východísk kognitívnej lingvistiky, teórie komunikácie, konceptuálnej analýzy. Vďaka princípom etnolingvistiky máme možnosť dozvedieť sa v heslách význam, plnú sémantiku, spojitosti v asociáciách, široké spektrum metaforických možností, ako aj spektrum funkcií predmetu – od reálnych po symbolické. Tak napr. heslo Mesiąc – Úvod. Explicácia obsahuje nasledovné údaje: Názvy, Kategorizácie, Fazy mesiaca, Zbierky, Opozície, Pôvod, Výzor a vlastnosti, Časti, Počet, Premeny mesiaca, zákazy a odporúčania, Činnosti: svietenie, pohyb, Mesiąc ako živá forma, Rozhovory s mesiacom, Tvoriivé dianie a ochranné praktiky, Objekt úcty a kultu, Mesiąc a pes, Lokalizácia, Co je na mesiaci? Co sa deje, keď mesiac svieti? Veštby, Ekvivalenty, Symbolika, snár. V časti

Dokumentácia hesla obsahuje: Hádanky, príslovia, predpovede počasia (pranostiky), zariekania a kľatby, básničky a detské vyčítanky, koledy na Božie narodenie a novoročné hry, veľkonočné piesne a piesne viazané na Veľký pôst, piesne žatevné a dožinkové, svadobné reči, piesne a popevky svadobné, lúbostné piesne a popevky, zbojnícke, vojenské a partizánske piesne, piesne žartovné a reflexívne, balady, piesne o sirotách, zobračké piesne, básne, bájky, demonologické podania, anekdoty, zápisy verské, ľudová písaná poézia. Samostatnú časť tvorí Bibliografia k téme hesla. Heslo má svoje vlastné podheslá, ktoré stoja nezávisle – Nov mesiac, Polovica, Spln, Mesiac po splne, "Wiwtek" (posledná fáza úbytku), Pusté dni, Zatmenie mesiaca. Jednotlivé heslá obsahujú množstvo informácií, ktoré navzájom súvisia, sú štruktúrované a dopĺňajú sa navzájom.

Słownik stereotypów i symboli ludowych je jedinečným prameňom vzácných a unikátnych informácií, ktoré zaujmú odborníkov aj laickú verejnosť. Poľským kolegom pod vedením Prof. J. Bartmińského možno gratulovať k tomuto edičnému činu a vyjadriť potešenie z očakávaných ďalších dielov.

Zuzana Profantová

JASNA ČAPO ŽMEGAČ (ED.): ETNOGRAFIJA

Svagdan i blagdan hrvatskoga puka.
J. Čapo Žmegač, A. Muraj, Z. Vitez, J. Grbić, V. Belaj, R. Senjković, G. Marošević, T. Zebec, I. Lozica. Matica hrvatska, Zagreb 1998, 367 strán.

Pod názvom *Etnografia – Všedný a sviatočný deň chorvátskeho ľudu* vyšlo syntetizujúce dielo, ktoré je výsledkom vedeckovýskumného programu Ústavu pre etnológiu a folkloristiku v Zagrebe. Na jeho spracovaní sa podieľal kolektív deviatich autorov, spomedzi ktorých sa na úlohu editora podujala Jasna Čapo Žmegač. Publikáciu vydala Matica chorvátska s finančnou podporou Ministerstva vedy a technológie Chorvátskej republiky. Vyšla ako prvý zvä-

zok exkluzívnej edície *Chorvátsko*, ktorej zámerom je sprístupniť diela sumarizujúce poznatky o spoločnosti a prírode.

Z názvu *Etnografia* je zrejmé, že tvorcovia publikácie sa podujali sprostredkovať systematický prehľad tradičnej kultúry a spôsobu života. Opis týchto reálií rámcovali dvomi princípmi, ktoré sa stali metodickým východiskom celkovej koncepcie diela. V jednom z nich je obsiahnutá zásada, aby sa charakteristika kultúrnych javov vzťahovala iba na chorvátske etnikum. Predovšetkým na jeho jadro, sídliace na materskom etnickom území, vymedzenom súčasnými štátnymi hranicami Chorvátska. S uvedeným princípom korešponduje aj pozornosť kultúre Chorvátov žijúcich v diaspore za hranicami Chorvátska. Druhým koncepčným východiskom publikácie je jej ohraničenosť na kultúru roľníckych vrstiev obyvateľstva. Pre takýto prístup sa autori rozhodli preto, lebo v období od sklonku 19. do polovice 20. storočia predstavovali roľníci viac ako 80 % chorvátskeho etnika. Autori publikácie si uvedomovali, že tvorcami a nositeľmi tradičnej kultúry boli aj neroľnícke vrstvy. Avšak pre torzovitosť poznatkov o ich kultúre upustili od jej začlenenia do súhrnného obrazu.

Obsahovým ťažiskom publikácie je charakteristika jednotlivých zložiek tradičnej materiálnej, sociálnej a duchovnej kultúry Chorvátov. Rozvrhnutá je do štyroch kapitol. V prvej s názvom *Kontúry každodenného života*, ktorej autorkou je Aleksandra Muraj, sú zahrnuté podkapitoly o bývaní, zamestnaniach, strave a odievaní. Nasleduje kapitola nazvaná *Vybočenie z každodennosti*, do ktorej Zorica Vitez zaradila podkapitoly o rodinných obradoch a kalendárnych obyčajoch. Na ne nadväzujú podkapitoly o tradičnom výtvarnom prejave (Reana Senjković), o hudobnom a tanečnom folklóre (Grozdana Marošević, Tvrtko Zebec) a o ústnej slovesnosti (Ivan Lozica). Ďalšia kapitola má názov *Dedinská pospolitost*. Jej autorkou je Jasna Čapo Žmegač, ktorá túto problematiku spracovala najprv v podkapitole o rodine a domácnosti s osobitným zreteľom na ich štruktúru, majetkový základ, spôsob bývania, postavenie jednotlivých členov, dedičsko-právne normy a vzťahy medzi jednotlivými poľhaviami a generáciami. Ďalšia pozornosť je

venovaná lokálnemu spoločenstvu, jeho rozvrstveniu, sociálnej kontrole, prejavom solidárnosti, samospráve, vymedzeniu sociálnych jednotiek a charakteristike rôznych prejavov identity príslušníkov dedinskej pospolitosti. Nasledujúca kapitola je venovaná problematike duchovnej kultúry. *Jadranka Grbić* ju spracovala pod názvom *Predstavy o živote a svete*. Zaradila do nej stať o dušiach a umrlcoch, o javoch nadprirodzeného sveta a o magických praktikách.

Naznačená systematika reálií tradičnej kultúry a spôsobu života Chorvátov je doplnená dvomi špeciálnymi štúdiami, v ktorých sú sumarizované poznatky z oblasti teórie a dejín národopisnej vedy v Chorvátsku. Úvodná štúdia *Elementy chorvátskej roľníckej kultúry v priestore a čase od Jasny Čapo Žmegač* rozpracováva základné pojmy a metodologické prístupy späť so štúdiom tradičnej kultúry Chorvátov. V chorvátskej etnografii sa najmä zásluhou jej najvýznamnejšieho predstaviteľa Milovana Gavazziho už od tridsiatych rokov uplatňuje kultúrno-geografický a zároveň aj kultúrno-genetický prístup. Prvý z nich umožňuje objasniť, ako sa pôsobenie rôznorodých ekologických daností jednotlivých regiónov Chorvátska odrazilo na formovaní kultúrnych zón tejto krajiny – panónska, dinárska, jadranská. Druhý zasa umožňuje určiť, z akých vrstiev pozostáva tradičná kultúra z hľadiska pôvodu a časového zaradenia kultúrnych elementov – staroslovanský či starochorvátsky, balkánsky, stredozemný a rímsky, panónsky, turecký, apenínsky, alpský, uhorský a mestský. Takýmto postupom sa mohla tradičná kultúra ozrejmiť z aspektov jej vývinovej stratifikácie, dynamiky, kontinuity, variabilnosti, plurality atď. Pri tejto charakteristike autorka zúžitkovala široký register teoretických poznatkov, ktorými disponuje súčasná etnografia a kultúrna antropológia.

Záverečná stať publikácie je venovaná vývinu etnologického bádania u Chorvátov. *Vitimir Belaj* v nej zhrnul prehľad najvýznamnejších výsledkov počnúc predstavami o národnom bytí, obsiahnutých v starých mýtoch, stredovekých legendách a ďalších písomnostiach, cez konštituovanie chorvátskej národopisnej vedy až po smerovanie súčasnej etnológie v Chorvátsku.

V porovnaní s inými európskymi národmi syntéza o tradičnej kultúre Chorvátov sa zrodi-

la s určitým oneskorením. S týmto jej handicapom súvisia však aj niektoré prednosti. Vidím ich predovšetkým v tom, že nie je zatažená rôznymi romantizujúcimi koncepciami. Jej tvorcovia prispeli do klenotnice národopisnej literatúry dielom vychádzajúcim z progresívnych výdobytkov európskej etnológie a americkej kultúrnej antropológie. K národnému vedeckému štandardu publikácie prispel aj bohatý obrazový materiál, prehľad národopisnej literatúry, ako aj menný a vecný register.

Ján Botík

JÁN BOTÍK:
TAM ZLOŽILI AJ SVOJE KOSTI
Kultúrohistorické hodnoty náhrobní-
kov zahraničných Slovákov
LÚČ, Bratislava 1999, 203 č. b. fotografií,
kresby, 93 s.

Problematika spôsobu života Slovákov v zahraničí, adaptácie "materskej" kultúry v etnicke cudzom prostredí, je dlhodobo v centre pozornosti Jána Botíka. Preto nie je prekvapením, že aj jeho najnovšia publikácia je venovaná týmto otázkam. Autor sa tentokrát zamerá na pohrebné obyčaje a ich hmotné prejavy – náhrobníky. Na ich príklade demonštruje, akú silnú a mnohorakú výpovednú hodnotu môže mať určitý kultúrny jav či artefakt pre vnímavého bádateľa.

Publikácia je koncipovaná ako autorská výpoveď – sú v nej zahrnuté fakty a informácie, ktoré zozbieral autor osobne počas svojich terénnych výskumov v dnešnom Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku, Srbsku, Chorvátsku a na americkom kontinente v Spojených štátoch severoamerických, Kanade a Argentíne.

Pohrebné obyčaje zahraničných Slovákov sú špecifickým kultúrnym javom, ktorý v sebe síce zahŕňa určitý spoločný základ vychádzajúci z tradícií materského etnika, ale jeho výsledná podoba sa utvárala v závislosti od historického obdobia a hospodárskeho, sociálneho i kultúrneho vplyvu prijímajúceho prostredia. V tejto súvislosti autor hovorí o dvoch spôsoboch, akými prisťahovalci reagovali na zmenenú situáciu:

v prvom prípade ide o tendenciu etnokultúrneho pretrvávania a v druhom o snahu o kultúrne vyrovnávanie sa s obklopujúcou inoetnickou societou. V praktickom živote, čo nakoniec dokazuje aj samotný materiál v publikácii, neexistujú však tieto dve línie v akejsi "čistej" podobe, ale skôr nachádzame ich rôznorodé kombinácie s prevahou raz jednej, raz druhej zložky vždy v závislosti od konkrétnych okolností. Preto je otázne, či nie je trochu zjednodušené rozčlenenie J. Botíka: k prvej tendencii priradil dolnozemsých Slovákov (ich spôsob života a kultúru) a k druhej slovenských emigrantov na americkom kontinente. Medzi oboma možno nájsť aj isté spoločné črty, autor sa zameriaval predovšetkým na odlišnosti, ktoré zásadne determinovali ich spôsoby adaptácie na novú ekonomicko-sociálnu realitu. Primárne je historické obdobie, kedy emigranti opustili domáci priestor. Rozdielne sú aj ďalšie faktory, ktoré významne vplývali na formovanie kultúry Slovákov v novom prostredí.

Dolnozemskí Slováci, pôvodne roľníci, ani v novom priestranstve nezmenili hlavný zdroj obživy, zoskupovali sa do väčších či menších homogénnych sídelných celkov tvoriac na inoetnickom slovenské jazykové ostrovy. Tento fakt spolu s prítomnosťou predstaviteľov slovenskej inteligencie (učitelia, farári) medzi emigrantmi vytváral predpoklad pre relatívne dlhodobé (v porovnaní s druhou skupinou emigrantov do zámoria) aktívne pretrvávajúce prejavy pôvodnej materskej kultúry.

Vysťahovalcov na americkom kontinente, pôvodne tiež zväčša roľníkov, čakala diametrálne odlišná realita: mestské priemyselné centrá s multietnickým obyvateľstvom v USA a Kanade, resp. subtropická krajina v severoargentínskych pampách so špecifickými spôsobmi hospodárenia. V pomerne krátkom čase boli slovenskí migranti, usadzujúci sa v krajine skôr rozptýlene, nútení adaptovať sa na nové milieu. Rodinné väzby v ich živote (išlo zväčša o jednotlivcov bez rodín) začali suplovať predovšetkým krajské spolky, cirkevné a podporné inštitúcie.

Spomínané odlišnosti našli svoje vyjadrenie aj v pohrebnom zvykoslí i v samotných náhrobníkoch. Autor na viac ako dvesto fotografiách približuje ich formálnu a materiálovú

rôznorodosť, podrobne sa venuje symbolike a dekoratívnym prvkom, pričom kladie dôraz aj na faktografickú – výpovednú stránku náhrobných textov.

Je pochopiteľné, že publikácia nevyčerpáva danú problematiku úplne, to nakoniec nebolo ani jej cieľom. Neprináša prevratné novátorské prístupy, je skôr ukážkou dlhoročnej serióznej bádateľskej práce profesne zdatného človeka, ktorý hľadá a nachádza nové aspekty interpretácie kontinuálne pretrvávajúcich tém.

Rovnocenným "partnerom" textu (u J. Botíka je to už takmer samozrejmosť) je obrazová časť (203 čiernobielych fotografií, kresby). Predovšetkým kvalitné fotografie majú nielen výraznú dokumentačnú hodnotu, ale mnohé sú zaujímavé aj z estetického hľadiska. Informačný význam celej publikácie zvyšujú aj resumé v jazykoch jednotlivých krajín, ktoré na svojich výskumných cestách za slovenskými emigrantmi, resp. ich potomkami, autor navštívil. Čo povedať na záver? Najnovšia publikácia J. Botíka predstavuje harmonický celok textu a obrazu, ktorý nielen informuje, ale aj pobáda k ďalším úvahám na stále aktuálne témy.

Monika Vrzgulová

OSTJÜDISCHE MÄRCHEN

Gesammelt, übersetzt und herausgegeben von Claus Stephani. Eugen Diederichs Verlag, München 1998 (Die Märchen der Weltliteratur), 302 strán, ISBN 3-424-01397-8.

Posledný zväzok edície *Rozprávky svetovej literatúry*, ktorá vychádza od roku 1912 a patrí k najstarším v nemecky hovoriacich krajinách, prináša rozprávania zo zmiznutého sveta, sveta východných Židov. Tieto vzácne texty namáhalo zbierať od roku 1968 Claus Stephani u posledných židovských rozprávačov v severnom Rumunsku, avšak vzťahujú sa na širšie teritórium východných Židov v krajinách karpatského oblúka. Ide o územia, ktoré dnes ležia v severnom Rumunsku, západnom Moldavsku, západnej Ukrajine, vo východnom Maďarsku,

Slovensku a Poľsku. C. Stephani zaznamenal rozprávania pôvodne v rôznych jazykových podobách: v nemčine, jidiš, v rumunských a maďarských nárečiach, ako aj v špišsko-jidiš dialekte. Zostavovateľ potom texty preložil do nemčiny. Pritom Claus Stephani odviedol vynikajúcu prácu, pretože texty sa ľahko čítajú, hoci si podržali všetky nárečové a regionálne výrazy, charakteristické rečové zvraty i celú atmosféru a kolorit východožidovskej ústnej tradície.

Claus Stephani, zakladateľ a predseda Komisie pre východožidovský národopis pri Nemeckej národopisnej spoločnosti, je známy nemecký etnológ pôvodom z Rumunska, ktorý dodnes vydal 16 kníh venovaných výskumu ľudovej prózy, ľudovej mytológie, porovnávacej a východoeurópskej etnografii.

Recenzovaná zbierka *Východožidovské rozprávky* obsahuje veľkú časť židovskej ústnej slovesnosti, a to maises, poveščíj a kaskalim. Ide v zásade o tri prozaické žánre, ktoré sú však pretkávané aj každodennými alebo osobnými informáciami, poznámkami rozprávačov a asociatívnymi spomienkami. Z pohľadu žánrového delenia patria maises medzi rozprávkové druhy, poveščíj sa zaraďujú medzi povestové žánre. Kaskalim označuje zostavovateľ ako regionálno-spedifický druh z východnej Marmatie, ktorý môžeme zatriediť niekde medzi povestové, legendárne rozprávania, s príklonom k humoristickému rozprávaniu. S tvrdením C. Stephaniho, že kaskalim je špeciálny regionálny žáner, nemožno súhlasiť. Podľa textov, ktoré som si v zbierke prečítala, ide o dosť obvyklé rozprávania na pomedzí povestí a rozprávání zo života, ktoré poznáme zo živej ústnej tradície v rôznych krajinách, napr. aj zo Slovenska. Zostavovateľ nás ďalej informuje, že maises sa rozprávali prevažne deťom, zatiaľ čo druhé dva druhy patrili skôr medzi rozprávania pre dospelých. Aj keď Stephaniho informátori tvrdili, že "prave" maises sa nemiešali so spomienkovým rozprávaním, zbierka potvrdzuje skôr pravý opak. Väčšina zaznamenaných rozprávok obsahuje rôzne úvody, závery alebo vsuvky, ktoré sú spomienkami na životné udalosti, rozprávačových predkov, okolností, za akých rozprávku počul ap. Zostavovateľ sa rozhodol metodologicky správne, keď publikoval celé texty tak, ako ich zaznamenal. Vďaka tomu sa mu podarilo aj v pi-

somnej podobe zachovať do veľkej miery atmosféru živého rozprávačského prejavu, priam počujeme rozprávačov "hlas" pri čítaní textu. Zároveň Stephani prispel ku kontextuálnemu štúdiu židovskej ústnej tradície. Práve rozprávačove spomienky a improvizované vsuvky v rozprávkach, ako aj širšie osobné spomienky v poveščíj alebo v kaskalim nám mnohé prezradia o živote židovskej ústnej tradície pred druhou svetovou vojnou a po nej. Mimoriadne na mňa zapôsobili najmä poznámky o spolužití rôznych etnických skupín v skúmanej oblasti. Vzájomné vzťahy medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom možno vyčítať aj priamo z rozprávání. Folklórny text s "básnickou nadsádzkou" často ostrejšie osvetlí kolektívne postoje ľudí, ich predsudky a stereotypy, aj keď sa tieto samozrejme nemusia zhodovať s individuálnymi a aktuálnymi postojmi jednotlivcov. (Nakoniec aj tento moment "dvojitého metra" je niekedy možné čítať priamo z materiálu.)

Hoci sa Stephani vo svojom výskume veľa venoval žánrovému triedeniu, texty v publikácii sú napokon usporiadané nie podľa žánrov, ale tematicky. Vďaka tomu zbierka predstavuje dobrú kolekciu s istou vnútornou gradáciou: čitateľ začína od rozprávání na zvieracie, fantastické a strašidelné motívy a končí pri vynikajúcich príbehoch na humoristické a žartovné témy.

Publikácia ďalej obsahuje doslov Clausa Stephaniho, v ktorom nás autor zasväčuje do radostí aj strastí výskumu u posledných židovských rozprávačov. Folklorista nájde ďalšie dôležité informácie o každom jednotlivom texte, o jeho rozprávačovi a okolnostiach výskumu v prameňoch. Zbierku dopĺňa register typov a motívov podľa katalógu Aarne Thompsona, ktorý precízne zostavil Hans-Jörg Uther. Vďaka tomu je možné texty z východožidovskej ústnej tradície študovať v medzinárodnom kontexte. Priložené mapy umožnia čitateľovi presnejšie určiť bývalé sídelné a migračné oblasti východožidovských rozprávačov.

Východožidovské rozprávky sú úspešnou publikáciou, ktorá prináša veľmi živý obraz o dnes už (v pôvodných sídlach) zaniknutej rozprávačskej tradícii. Môžem ju vrelo odporúčať všetkým záujemcom o ústnu slovesnosť a židovskú kultúru.

Gabriela Kiliánová

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ A KOL.: TRADIČNÁ KULTÚRA REGIÓNOV SLOVENSKA

Prehľad charakteristických znakov.
VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava
1998, strán 262.

Priestorová variabilnosť je jedným z najvýraznejších atribútov tradičnej kultúry. Zrejme preto je aj často preberaným problémom národopisných publikácií, ktoré formou syntéz alebo tematických monografií sprostredkovávajú obraz celku alebo len určitého úseku tradičnej kultúry Slovenska. Kultúrne mnohotvárnosť rozpracovávajú aj regionálne a lokálne národopisné monografie, ako aj kartografické práce. K problematike regionálnej pestrosti boli u nás zhromaždené už obsiahle, avšak značne rozptýlené poznatky. Nedávno vyšla publikácia nazvaná Tradičná kultúra regiónov Slovenska, ktorá sa existujúce poznatky podujala zhrnúť a sprístupniť kultúrnej a odbornej verejnosti. Je to iste opodstatnený edičný čin, keďže po prvýkrát územie prichádza s regionalistickou koncepciou, do ktorej je zahrnuté celé územie Slovenska, pričom všetky jeho regióny boli charakterizované jednotnými a relatívne komplexnými kritériami.

Podobne ako viacerí predchodcovia, aj autori tejto publikácie si za východiskový princíp regionalizácie Slovenska zvolili jeho niekdajšie členenie na župy či stolice. Z celkového počtu 17 regiónov, na ktoré rozdelili Slovensko, sa 11 svojím územím aj názvom prekrýva so župným zriadením z obdobia r. 1867-1922. Pre 6 regiónov zvolili nové teritoriálne vymedzenie, ako aj nové označenie, vychádzajúc z geograficko-prírodných daností (Záhorie a oblasť Myjavskej pahorkatiny, medzi Malými Karpatmi a Váhom, Stredné Považie, Ponitrie, Podunajsko, Podpolanie a Horehronie). Hoci autori podrobnejšie nezdôvodňujú kritériá, z ktorých vychádzali pri vymedzovaní regionálnych novotvarov, v zásade ich možno akceptovať. Napokon každá regionalizácia, ktorá nesmeruje k vymedzeniu národopisných, čiže kultúrnych oblastí, máva spravidla iba značne relatívny charakter.

Metodickým prínosom publikácie je najmä to, že všetky regióny Slovenska charakterizuje

jednotným súborom znakov, v ktorých sú obsiahnuté najvýraznejšie prejavy materiálnej, sociálnej, duchovnej a umeleckej kultúry. Za takéto charakteristické znaky boli vytipované informácie o geografickom vymedzení jednotlivých regiónov, o historických podmienkach formovania kultúry, o etnickom a konfesionálnom zložení obyvateľstva, o tradičných zamestnaniach, o výtvarných, odevných, stavebných, obyčajových a folklórnych tradíciách, o muzeálnych národopisných expozíciách, folklórnych festivaloch a o najvýznamnejších kultúrnohistorických pamiatkach.

Naznačeným postupom sa autorom podarilo sústrediť dostatočne reprezentatívnu škálu javov a informácií, na podklade ktorých si možno utvoriť viac alebo menej zreteľnú predstavu o osobitostiach tradičnej kultúry jednotlivých oblastí, regiónov Slovenska, a zároveň aj mnohotvárnosť podmieňovali. Pravda, škála, či reprezentatívna vzorka charakteristických javov je jedna vec a výber, rozsah, detailnosť a forma prezentácie charakterizovaných kultúrnych reálií a regionálnych špecifik je druhá vec. Žiada sa však povedať, že priestor, vyčlenený na zachytenie toľkej rozmanitosti je značne ohraničený. Pritom každý z regiónov sa vyznačuje nielen homogénnosťou, ale aj vnútornou diferenciáciou kultúrnych javov. Práve preto charakteristiky jednotlivých regiónov vychádzajú ako málo transparentné a niekedy aj nepresvedčivé. Sú všeobecné a nekonkrétne. Nechýbajú ani charakteristiky, ktoré len poukazujú na analógie s inými regiónmi, a tak vlastne vytvárajú akýsi definičný kruh. Napríklad pri regióne Novohrad sa uvádza, že jeho hudobno-tanečná kultúra je príbuzná s hontianskou a podpolianskou. Keď si však nalistujeme príslušnú pasáž v regióne Hont, dozvieme sa, že hudobný a tanečný folklór je blízky novohradskému, na severe aj podpolianskemu. A ten, kto nazrie aj do regiónu Podpolanie a Horehronie, nájde si tam iba charakteristiku hudobno-piesňových a tanečných prejavov z Horehronia. V úvodných poznámkach k publikácii je uvedené, že problematika kultúrnej pestrosti Slovenska bola síce spracovaná na základe existujúcich poznatkov, avšak čiastočne zjednodušenou formou. Viaceré indicie však nasvedčujú, že k niektorým stránkam obsahu a koncepcie tejto publikácie

pristupovali jej autori nie čiastočne, ale značne zjednodušeným spôsobom.

Ak vychádzame z toho, že publikácia vznikla na vedeckovýskumnom aj na pedagogickom pracovisku, a že okrem kultúrnej verejnosti bola určená aj priaznivcom či špecialistom (vrátane univerzitných poslucháčov) národopisu a regionalistiky, prekvapuje, že sa v nej neposkytol priestor na stručné zhrnutie, historiografický prehľad a zhodnotenie doterajších výsledkov regionalistických štúdií, ktoré majú v slovenskom vlastivednom, ako aj národopisnom bádani už dávnejšiu a pozoruhodnú bilanciu. Takáto retrospektíva zároveň mohla poslúžiť aj na prezentáciu najelementárnejších teoretických poznatkov regionalistického štúdia. Hoci v podobe podstatných pojmov, ako je *región, oblasť, areál, regionalistika, národopisná regionalistika, národopisná či etnografická oblasť, etnografická či regionálna skupina, regionálny variant, typ, štýl, regionálna špecifickosť, monografické štúdium oblasti ako metóda, kartogram, izoglosa, kultúrny areál, kontaktná zóna* atď. Precizovanie týchto, ale aj ďalších pojmov by bolo nepochybne prispelo k lepšiemu pochopeniu reálií obsiahnutých v charakteristike jednotlivých regiónov. A zároveň aj k pochopeniu miesta a významu regionalistiky v systéme spoločenskovedných a vlastivedných disciplín. Najmä ak regionalistika je už viac rokov jedným zo špeciálnych študijných odborov na vysokých školách (Nitra, Banská Bystrica), na ktorých pedagogicky pôsobia tvorcovia koncepcie tejto publikácie (Z. Beňušková, A. Bitušíková aj J. Čukan).

Užitočnou pomôckou sú v publikácii informácie o inštitucionálnom zázemí výskumu, dokumentácie a popularizácie ľudovej kultúry, obsiahnuté v charakteristike jednotlivých regiónov, ako aj v osobitnej kapitole, venovanej týmto ustanovizniám v Bratislave. Z tohto prehľadu vypadli však viaceré celoštátne inštitúcie, ako sú Slovenský rozhlas a Slovenská televízia. Pre tých, čo sa v publikácii ocitli, iste by záujemci uvítali napr. kontaktné adresy. Avšak v zozname celkom chýbajú viaceré ustanovizne orientované na dokumentáciu inoetnických minorít na Slovensku, ako sú Maďarská národopisná spoločnosť na Slovensku, Múzeum židovskej kultúry, Múzeum kultúry karpatských

Nemcov a Dokumentačné centrum chorvátskej kultúry. Prekvapuje najmä absencia informácií o výsledkoch národopisného a regionalistického výskumu maďarského etnika na Slovensku, o čom existuje aj dostupná a rozsiahla odborná literatúra. Ak k príprave publikácie boli prizvaní viacerí autori špeciálnych problémových okruhov (múzeá, technické pamiatky, rezervácie ľudovej architektúry), ako aj autori monografií viacerých regiónov (Záhorie, Stredné Považie, Kysuce, Turiec, Novohrad, Šariš, Podpolanie a Horehronie), mohol byť medzi nimi zastúpený aj znalec južnoslovenských regiónov, v ktorých prevažujúcim obyvateľstvom sú Maďari. V takom prípade by sa do publikácie boli dostali aj príslušné informácie o etnografických oblastiach a skupinách, o národopisných a kultúrohistorických pozoruhodnostiach, ako aj o národopisnej a regionálnej literatúre južnoslovenských oblastí.

Záverom by som chcel poznamenať, že publikácia *Tradičná kultúra regiónov Slovenska* je nepochybým prínosom k poznaniu regionálnej mnohotvárnosti a kultúrnych zvláštností Slovenska. Škoda však, že nevyužila šancu stať sa zároveň aj erudovanou príručkou na prehĺbenie poznatkov a rozvoj slovenskej národopisnej regionalistiky.

Ján Botík

STANISŁAWA NIEBRZEGOWSKA: POLSKI SENNIK LUDOWY

Institut Filologii Polskiej Uniwersytetu
Marii Curie-Skłodowskiej.

LITERATURA-LINGVISTYKA nr. 3.
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 1996, 296 s.

V edícii Literatura-Lingvistyka Univerzity Marie Curie-Skłodowskiej, v Inštitúte polskej filológie, vyšla neobyčajne kvalitná a prínosná práca polskej kolegyne Stanisławy Niebrzegowskej. Vzhľadom na skutočnosť, že poľská veda, mám na mysli folkloristiku, etnológiu, podľa všetkého nepodlieha až natoľko módnym trendom v tematizovaní výskumnej problematiky

ako je to u nás, a na druhej strane je aj podstatne silnejšie personálne zastúpená. Asi aj preto, že napriek marxisticky orientovanému prúdu vo vede si svoj "kresťanský dualizmus" predsa ponechala aj počas komunistickej éry, a že nakoniec istý tradicionalistický prúd vo výbere tém tu pretrváva dodnes, vznikla aj publikácia *Polský ľudový snár*.

Práca síce nadviazala na niekoľko jednotlivých predchádzajúcich štúdií a publikácií, ale možno ju považovať za analyticky, interpretačne a materiálovo najaktuálnejšiu a najrozpracovanejšiu. Publikácia je rozdelená na dve časti: analyticko-interpretáciu a praktickú. V úvode nás autorka sprevádza históriou záujmu o ľudské sny, ktorý sa datuje od roku 1 500 pr. n. l., keď vznikla v Mezopotámii Kniha snov. Informuje nás o záujme gréckych filozofov, ale aj moderných psychológov – S. Freuda, E. Fromma, C. G. Junga. Súčasné sny sú predmetom záujmu nielen filozofov, ale aj psychológov, filozofov kultúry, psychiatrov, psychoanalytikov, historikov literatúry, sociológov, etnografov, a tiež jazykovedcov a folkloristov. Pre umelcov sú trvalým zdrojom inšpirácie. Pri interpretácii snov je najdôležitejší ich jazyk – t. j. systém znakov, ktoré kódujú isté významy.

Na úvodnú časť nadväzuje kapitola *Snár – predmet bádania folkloristov, stav výskumu*, kde autorka zmapovala záujem o snáre v Poľsku od 16. storočia. Úvodnú časť uzatvára tým, čo je zámerom, cieľom a metódou práce. Za cieľ práce autorka stanovuje opis ústneho snára ako žánru poľského folklóru, t. j. takého typu textu, ktorý vlastní stálu štruktúru, mechanizmy spájajúce jeho elementy, ktorý funguje v ohraničených komunikačných a kultúrnych situáciách. Zámerom práce je konkretizovať žánrové vlastnosti snára, ako konštitutívne elementy textu (t. j. obraz a jeho výklad), komunikačná intencia, formálna a obsahová stabilizácia textu, zásady spájania snových obrazov a ich objasnenie, často obsahujúce spôsoby hodnotenia a hodnôt, ktoré vyznávajú ľudoví interpretátori snov. Materiálovým východiskom práce sú zápisy výkladu snov získané od 138 informátorov zo 44 lokalít Poľska, ktoré autorka uvádza v abecednom poradí. V kapitole *Snár – vlastnosti žánru* autorka podáva definíciu pojmu snár, komunikačnú intenciu snára, jeho konštitutívne elementy,

vývin obrazov a ich výklad. Napr. chlieb – ako globálny obraz znamená – "niečo veľmi dobré", "bohatstvo", "hostia", ale tiež – "chorobu", "mŕtvy v dome", "kríž", "plač", "nedobré", "svár", "hlad", "bremeno", „starosť“. Tiež obraz môže byť špecifikovaný, napr. biely chlieb – znamená "niečo nedobré", "ťažkosti", "radosť", čerstvý chlieb – znamená "veľmi dobré", "dosťatok v dome", čierny chlieb – znamená "niečo dobré", ale aj "ťažký život", popukavý chlieb – znamená "nebožtík" atď. Ďalej sú to zásady interpretácie snových obrazov. Samostatnú časť venuje autorka hodnotám vyjadreným v snoch, formálnej a obsahovej stabilizácii textu a kategoriálnym vlastnostiam snára ako folklórneho žánru. Druhá kapitola má názov *Ústny a písaný snár*. V časti *Odosielať a prijímať textu snára* sa autorka venuje princípu kontaktnej a technickej komunikácie (ústnej, písanej a tlačenej forme snárov), ktorými boli sny a ich výklad zaznamenávané a rozširované. Nasleduje *Výber obrazov v ústnom a písanom snári, Spôsoby konštruovania obrazov* v obidvoch typoch snára. Ďalej sa autorka venuje obrazom v ich konkrétnom výklade, často aj explicitnému ohodnocovaniu pomocou adjektív. Tiež konštatuje podobnosti a rozdiely medzi snármí tlačenej a ústnej, najmä vo výklade jednotlivých obrazov.

Tretia obsiahla časť s názvom *Jednotky popisu v snári* začína úvodom *Sémantika alebo semiotika?* Obraz a výklad majú v ľudovom snári charakter vzťahový: založený na vzájomnom saussurovskom zväzku – signifiant (signant)-signifie (signatum), t. j. medzi znakom a predmetom ním označovaným. Takto funguje napr. 1) obraz v snári – signifiant (dopis) ako inštrument komunikácie, znak, 2) výklad, čiže označovanie, význam znaku (signifie): (novina, správa), 3) predmet znaku (denotát), vzťah snového obrazu k vlastnej individuálnej skutočnosti snívajúcej osoby, 4) interpretátor sna (osoba, ktorá snáva) alebo niekto, kto znak (snový obraz) pozoruje a akceptuje ako znak (interpretátor, príjemca), 5) dispozícia snívajúcej osoby k určitému správaniu sa, ktorá je vyvolaná znakom – interpretanta sna. Ďalej autorka vysvetľuje pojem obraz ako – signans symbolického znaku.

Zásadnou materiálou aj interpretujúcou kapitolou práce je štvrtá časť s názvom *Motivá-*

cie symbolických významov v ľudovom snári. Kolegyňa S. Niebrzegowska, vychádzajúc z koncepcie H. Biegleisena, K. Moszyńskiego, J. Bartmińskiego, N. I. Tolstoj vypracovala s ohľadom na kritériá spomenutých autorov princípy, na základe ktorých sa vykladajú snové obrazy: 1) zásada opozície obrazu a výkladu, 2) zásada totožnosti obrazu a výkladu, 3) zásada podobnosti obrazu a výkladu – a) lexikálno-fonetickej, b) sémantickej a poznávacej, 4) zásada metonýmie obrazu a výkladu, 5) zásada zovšeobecnenia spojená s bezprostredným hodnotením obrazu a výkladu, 6) zložené motivácie (= kombinácie rôznych zásad). Autorka sa k jednotlivým zásadám vyjadruje konkrétne.

Piatu časť *Svet hodnôt ľudového snára* autorka začína *Základnými axiologickými opozíciami v snári*, napr. živý-mŕtvy, čistý-špinavý, chudý-tučný, pekný-škaredý atď. V kapitole *Štruktúra sveta hodnôt ľudového snára* autorka predkladá logický model sna podľa M. Schele-
ra. Samostatnou podkapitolou práce je typológia snov. Druhá veľká časť knihy s názvom *Slovník snových symbolov* má materiálový charakter, kde autorka dokumentuje svoje teoretické východiská. Uvádza tu *Slovník snových obrazov* aj s ich výkladom. Vlastnú štruktúru hesiel a podhesiel sprístupňuje vo *Výkladovom slovníku* na konci knihy. Tu uvádza aj 110 rozprávání o snoch, Bibliografiu, Súbor skratiek, Súbor informátorov.

Kniha je veľmi dobre pripravená a vidno, že je výsledkom dlhodobej autorkinej práce, nielen teoretickej, ale aj praktických výskumov v teréne a publikovaných materiálov. Kniha je veľmi dobre čitateľná a pre našinca obzvlášť zaujímavá, pretože u nás sa dosiaľ touto problematikou nikto zásadne nezaoberal. Som si istá, že bude dobrou inšpiráciou pre slovenských kolegov.

Zuzana Profantová

MÄRCHEN UND LIEDER DER ROMA

Aus dem Nachlass des Ethnologen Anton Herrmann (1851-1926) übersetzt und herausgegeben von Joachim S. Hohmann. Studien zur Tsiganologie und Folkloristik, Bd. 26, Peter Lang Verlag, Frankfurt a. M. 1999, 336 s., 18 obr., 6 tab. ISBN 3-631-34489-9. ISSN 0936-6598

V lete tohto roku spolupracovníkov, kolegov a blízkych sociálneho vedca, historika, filológa a vedúceho katedry sociológie na Univerzite v Düsseldorfe J. S. Hohmanna zarmútila smutná správa: profesor Dr. Joachim Stephan Hohmann dňa 3. júla 1999 zomrel na zákernú chorobu. Ešte pred svojím skonom napísal kolegom a spolupracovníkom veľmi osobný a ľudsky podfarbený list "Zum Abschied..."

J. S. Hohmann sa stal v radoch romistov, ale i etnológov známym predovšetkým ako vydavateľ a vo viacerých prípadoch i autor edičného radu publikácií vychádzajúcich v interdisciplinárne orientovanej sérii "Studien zur Tsiganologie und Folkloristik". Recenzovaný dvadsiaty šiesty zväzok patrí k tým posledným. Na príprave edície začal prof. Hohmann pracovať v roku 1988 a prvé zväzky vyšli tlačou v roku 1990. V sérii publikácií prevládajú romistické práce autorov tak strednej, ako i západnej, južnej a stredo-východnej Európy. Edícia však predstavuje ako celok zároveň vzácny obraz rôznych (najmä historických, sociologických, kulturologických, etnologických, literárnohistorických a v menšej miere i folkloristických) aspektov výskumu Rómov a Sintiov v období od ich príchodu do Európy prakticky až do súčasnosti. Za prínos "Studien zur Tsiganologie und Folkloristik" však možno v prvom rade považovať veľmi jednoznačné prekročenie hraníc medzi západnou a východnou či stredo-východnou Európou (čo sa týka najmä autorov jednotlivých zväzkov). Séria publikácií tak prezentuje spolu s Rómami či Sintiami migrujúcimi Európou tiež odlišné metodologické prístupy k ich skúmaniu, ako aj široký tematický i teritoriálny záber sledovanej problematiky.

Recenzovaný 26. zväzok patrí k publikáciami, ktoré zaujmu najmä folkloristov, a to nie-

len tých, čo sa zaoberajú rómskym folklórom. Obsahuje totiž popri niektorých už publikovaných folkloristických i etnologických prácach Antona Herrmanna (1851-1926) prevažne doteraz relatívne nedostupné archívne zápisy povestí, rozprávok atď., ako aj úvahy o melódiách – ako ich zberateľ nazýva – “Wanderzigeuner”. Menšiu časť tvoria piesne, “básne” (Gedichte), verše (Reime) a príslovia uhorských Rómov, pochádzajúce takisto z archívnych prameňov. Výsledky romistických výskumov prevažne kočovných Rómov z uhorskej časti bývalej “Donaumonarchie” sa koncentrujú väčšinou na oblasť Sedmohradska (dnešné Rumunsko). Doteraz nepublikované materiály reprezentujú výber z pozostalosti A. Herrmanna, uložené v knižnici Univerzity v Szegede. Zápisy a poznatky o živote Rómov získal zberateľ počas terénnych výskumov, realizovaných v spolupráci s významným poľským odborníkom na výskum Rómov Heinrichom von Wlislöckim v roku 1886. H. von Wlislöck je mimochodom tiež autorom 12. zväzku edície “Studien zur Tsiganologie und Folkloristik” (“Zur Ethnographie der Zigeuner in Südosteuropa. Tsiganologische Aufsätze und Briefe auf dem Zeitraum 1880-1905”, 1995).

Keďže A. Herrmann bol nielen etnológ a romista, ale v prvom rade germanista, najmä piesne ponímal ako prejavy “ľudovej poézie” (Volksdichtung). Pri zápisoch ústneho podania ho prednostne zaujímala jazyková stránka textov, pričom sa sústredil najmä na výskum dialektov. Z hľadiska etnomuzikológie – napriek tomu, že samotný Herrmann sa zaoberal aj hudobnou stránkou piesní, či úlohou huslí v rómskych piesňach – publikovaný materiál bohužiaľ neobsahuje notové zápisy. Je to škoda, pretože práve melódie piesní patria dodnes [v skupinách olaských Rómov (Vlachiko Roma)] k tým najzaujímavejším. (Sú totiž mimoriadne emotívne, improvizované, spievané bez sprievodu hudobného nástroja a celý spevný i hudobno-tanečný štýl kočovných Rómov je postavený vlastne na ľudskom hlase a zvukoch.)

Samotný materiál je roztriedený podľa viacerých kritérií: 1. teritoriálne (podľa pôvodu Rómov: maďarskí, bosniacko-tureckí, z oblasti Kalotaszeg atď.); 2. tematicky (“Povesti o arcivojvodovi Jozefovi”, “Husle v ľudovej poézii Cigánov v Uhorsku”); 3. žánrovo (piesne, po-

vesti, rozprávky, detský folklór apod.) Poskytuje veľmi cenný prameň pre ďalšie folkloristické i romistické štúdium. Veľmi zaujímavé sa ukazuje najmä porovnanie rómskych povestí a rozprávok, ale i piesní s repertoárom majoritného inoetnického obyvateľstva, prípadne s ústnymi podaniami väčšiny o Rómoch, kde možno hovoriť o početných presahoch a vzájomných vplyvoch (doložitelných napr. zo slovenského prostredia). Popri zápisoch z viacerých oblastí bývalého Uhorska, vrátane slovenských, kniha obsahuje tiež materiál pochádzajúci pôvodne z teritórií mimo tohto územia: od českých, tureckých, bosnianskych, ruských a ďalších kočovných Rómov. V tejto súvislosti sú veľmi zaujímavé komentáre A. Herrmanna k niektorým piesňam. Na základe materiálu však niekedy máme dojem, že zapisovateľ nie vždy rozlišoval medzi piesňami majority skúmaného územia “o Cigánoch” a rómskym repertoárom. Stretli sme sa tu napr. s exoetnonymom “Zigan” (používaným v slovenskom či poľskom väčšinovom prostredí v piesňach o Rómoch všeobecne, ale aj napr. v prípade nemeckej menšiny na Slovensku), ale i s viacerými piesňami o Rómoch, rozšírenými v nerómskom folklóre či jarmočných tlačiach (Čechy, Morava, Poľsko, Slovensko). Texty piesní sú uvádzané buď len v nemčine, alebo v rómskom origináli spolu s prebásneným nemeckým textom. Piesne kočovných Rómov poskytujú zaujímavý dokument o mimoriadne emotívnom vnímaní sveta príslušníkmi týchto skupín Rómov. Sú na jednej strane akoby výkrikom človeka v sociálne i existenčne krízovej situácii (plač detí, ktoré opustil jeden, alebo obaja rodičia, pocity osamotených a nešťastných sirôt či polosirôt, sociálne neúnosná situácia neúplných rodín, opustení partneri, samota, bieda, zima, hlad, bezvýchodiskovosť situácie, problémy s prežitím krutej zimy a pod.). Druhú tematickú skupinu tu tvoria piesne ľúbostné, podobné folklórnym prejavom iných etník/národov.

Z hľadiska porovnania rómskeho repertoáru ľudového rozprávania a folklóru majoritného obyvateľstva bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie je zaujímavá špeciálna kapitola o “Zigeuner-Sagen dgl. über Erzherzog Josef” (s. 71-77), publikovaná pôvodne in: “Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn”, Bd. 3, Budapest 1893,

s. 112. Doteraz nepublikovaný materiál rómskych rozprávok nájdeme v rozsiahlej časti nazvanej "Rozprávky uhorských (maďarských?) kočovných Cigánov" (Wanderzigeuner), s. 123-245. Zápisy sú zaujímavým dokladom rómskeho folklóru na jednej strane a vzájomných vplyvov s nerómskou rozprávačskou tradíciou na strane druhej. Tieto korelácie možno identifikovať tak v piesňovej, ako aj prozaickej folklórnej tradícii Rómov napr. na území Slovenska prakticky dodnes.

Recenzovanú publikáciu opatril zostavovateľ úvodnou štúdiou, poskytujúcou nielen základné informácie o živote a diele A. Herrmanna a jeho vzťahu k H. von Wlislockému. Štúdia obsahuje tiež hodnotenie postojov zberateľa a zapisovateľa bohatého folklórneho materiálu k rómskemu etniku z pohľadu súčasnej romistiky. Hohmann hodnotí A. Herrmanna ako značne nepriateľsky naladeného voči rómskemu obyvateľstvu a jeho spôsobu života. Napriek tomu vysoko vyzdvihuje popri hodnote zozbieraného materiálu najmä jeho činnosť vedecko-organizačnú, ktorou sa snažil vzbudiť záujem o výskum rómskeho etnika v Európe. Napriek Herrmannovým názorom Hohmann výskumníka vysoko hodnotí ako folkloristu a romistu. Samotné štúdie autora, najmä tie, ktoré sa dotýkajú širších porovnávacích komentárov k publikovaným folklórnym textom Rómov z rôznych oblastí Európy i mimo nej, či informácií o spôsobe života kočovných Rómov, predstavujú dnes už historický dokument o kultúre a ústnych prejavoch špeciálne kočovných Rómov predovšetkým z územia bývalého Uhorska. Je potrebné ich osobitne vyzdvihnúť najmä ako prameň pre ďalšie folkloristické a porovnávacie štúdium.

Eva Krekovičová

PAUEL J. POLANSKIJ: TÍŽIVÉ MLČENÍ

Vydavateľstvo G plus G. Praha 1998.

V českej verejnosti už niekoľko rokov rezonuje otázka vyrovnania sa s holokaustom rómskej populácie na území Čiech. Odborne sa problematikou niekoľko desaťročí zaoberá his-

torik Ctibor Nečas a jeho vedecké poznatky sú relatívne najkomplexnejšie. Výsledky svojich bádání publikoval v desiatkach štúdií a niekoľkých monografiách. Prvá vyšla pod názvom *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939–1945* (Brno 1981). Dokladá postup štátnej moci vo vzťahu k Rómom v Nemecku a iných krajinách s dôrazom na územie Protektorátu Čechy a Morava. Sleduje dopad byrokratických postupov od počiatočnej evidencie Rómov a "rómskych miešancov", cez obmedzenia voľného pohybu až po deportácie do vyhľadzovacích táborov. Vychádzajúc z archívnych materiálov mapuje existenciu internačných táborov v obciach Lety a Hodonín u Kunštátu až po deportácie do Osvienčimu – II.–Brzezinky. Neskôr vydal ďalšie dve publikácie *Andr' oda taboris. Věžňové protektorátních táborů 1942–1943* (Brno 1987) a *Aušvicate hi kher báro – Čeští věžňové cikánského tábora* (Brno 1992). Spoločne s etnomuzikológom Dušanom Holým v prvej polovici 90. rokov napísal knihu *Žalující píseň* (Brno 1993), kde sa rovnocenne s historickými a archívными prameňmi používa spomienkové rozprávanie bývalej väzenkyne z Osvienčimu.

Až päťdesiat rokov po skončení druhej svetovej vojny bol v blízkosti bývalého tábora v Letech odhalených pamätník obetiam. Pietny akt sa konal aj zásluhou verejného tlaku vyvíjaného samotnými Rómami, romistickými aktivistami a v neposlednom rade pod tlakom odborných argumentov. O dva roky neskôr sa konalo spomienkové zhromaždenie na miestach ďalšieho internačného tábora pre Rómov – v obci Hodonín u Kunštátu.

Verejná diskusia v posledných dvoch–troch rokoch získala nový rozmer. Tlak smeruje k likvidácii veľkovýkrmne prasiat, ktorú v r. 1973 dobudovali čiastočne na ploche bývalého tábora v Letech. V kauze sa v posledných dvoch rokoch angažuje aj splnomocnenec vlády ČR pre ľudské práva Petr Uhl. Verejnosť však podľa všetkého nie je naklonená k radikálnym riešeniam, teda k zrušeniu veľkovýkrmne prasiat. Podľa posledného prieskumu verejnej mienky, realizovaného 6. 4. 1999 agentúrou Sofres – Factum, je proti likvidácii 67,8 % opýtaných.

Druhá časť aktivít smeruje k vyvodu trestnej zodpovednosti za dianie v rómskych

táboroch počas vojny. Niekoľko aktivistov v otázke dodržiavania ľudských práv, medzi nimi Fedor Gál, Markus Pape, Ľuboš Zubák, v roku 1997 iniciovalo podanie trestného oznámenia pre podozrenie zo spáchania trestného činu genocídy na Rómoch počas druhej svetovej vojny.

V uvedenej situácii ako snahu o odbornú argumentáciu je možné vnímať dve publicistické práce, ktoré vyšli v pražskom vydavateľstve G plus G. V roku 1997 to bola kniha nemeckého novinára Markusa Papeho *A nikdo vám nebude věřit*, ktorého angažovanosť a postoje sú jednoznačné. Svedčí o tom aj formulácia dvánástich téz v závere uvedenej publikácie. Okrem iného v nich konštatuje: *“V letském táboře byla během doby, kdy vykonával funkci velitele tábora Josef Janovský, spáchána těžká ublížení na zdraví, usmrcení z neopatrnosti, v konečné fázi genocida. Lety byly od srpna 1942 do ledna 1943 vyhlazovacím táborem – ovšem ne oficiálně. Trestné činy byli spáchané úmyslně.”* A ďalej: *“V Letech a během přímých deportací českých Romů a Sintů do Osvětimi bylo z velké části zničeno jejich hmotné kulturní dědictví. Podstatná fakta o letském táboře jsou zamlčována.”* Tiež uvádza, že je podozrenie, že v Letech dochádzalo k vraždám, poprávám a znásilneniam, čo však doposiaľ známe historické pramene nepotvrdzujú, ale ani nevyvracajú. V závere vyjadruje názor, že verejnosť je k utrpeniu letských väzňov ľahostajná a akýkoľvek prejav odporu proti genocíde nenachádza spoločenskú odozvu.

Druhá publikácia vydavateľstva G plus G vyšla v roku 1998. Autorom je Pael J. Polanskij a má názov *Tiživé mlčení*. Možno ju považovať za doplnenie, prehĺbenie a potvrdenie záverov predchádzajúcej práce, predovšetkým v otázke zlého zaobchádzania a týrania s následkom smrti veľkého počtu internovaných. Markus Pape aj Pael P. Polanskij sú presvedčení o skutočnosti, že v Letech zahynulo niekoľkonásobne viac Rómov, než udáva Ctibor Nečas na základe výskumu archívnych prameňov.

Publikácia *Tiživé mlčení* je zostavená z výpovedí ľudí, spojených v rokoch 1941–1943 s táborom v Letech. Podstatnú časť tvoria výpovede väzňov, ktorí prežili, zaujímavé je zaradenie výpovedí ich blízkych rodinných prísluš-

níkov (partnerov, detí). Druhú časť knihy tvoria výpovede rodinných príslušníkov táborového personálu a niekoľko prepisov výňatkov z policajných výsluchov krátko po roku 1945. Výpovede majú širší tematický záber a okrem informácií bezprostredne sa viažúcich k pobytu v tábore obsahujú podrobnosti o rodinnom zázemí pred vojnou, informácie o individuálnom vyrovnávaní sa s postkoncentračnou traumou, o spôsobe života po skončení vojny a v súčasnosti, a sú rozšírené o názory na život po roku 1989 s informáciami o náraste prejavov xenofóbie.

Memoráty sú v podstate prepisy štrukturovaných rozhovorov. Otázky nie sú v memoráte zaznamenané, ale podľa odpovede sa dá usudzovať, že prístup bol veľmi sugestívny a pýtajúci sa viacmenej obmedzil na uzatvorené otázky. Metodika práce pravdepodobne poznačila aj kvalitu obsahu výpovedí, respondent nemal možnosť rozvinúť hlbšiu výpoveď. Druhý metodologický nedostatok vidím v metóde záznamu. Výpoveď nebola zaznamenaná na audionosič (prípadne audio-videonosič), ale pretlmočená do angličtiny manuálne zapísaná. Mimochodom, argument, že výskumný tím sa obával zneužitia informácií, sa mi zdá irelevantný. Veď predsa okamžite (teda aspoň autor tak uvádza na s. 18) vznikol počítačový záznam. Okrem toho výpovede aj s identifikačnými údajmi vyšli knižne a sú prístupné naozaj širokej verejnosti. Tu sa žiada dodať, že aj tam, kde bola asi vyslovená požiadavka anonymity, nie vždy sa ju podarilo uchovať. (Identitu výpovede respondentky J. M. – s. 103 – 106 – odhaľuje poznámka č. 1.)

Údaj v tiráži informuje, že pôvodný text knihy je anglický a až následne bol preložený do češtiny. Dá sa predpokladať, že trojnásobný preklad výpovedí sa mohol odraziť aj na kvalite obsahu výpovede.

Na druhej strane mnohé názory respondentov sú mimoriadne originálne a v zdanlivo nepodstatných poznámkach sa odzrkadľuje podstata existencie rómskej populácie v predvojnovom období. Napríklad Mária Petrovská z rodiny brusičov nožov a kolotočiarov ostrihanie dlhých vlasov po príchode do tábora komentuje: *“Lépe by bývalo, kdyby mi je matka ostříhala než jsme šli do Letů. Mohla by je prodat (s. 135).* Dá sa predpokladať, že práve pragmatiz-

mus bol základným postulátom existencie jej, jej rodiny a ľudí živiacich sa poskytovaním príležitostných služieb. Zaujímavé sú aj isté náznaky na javy tradičnej kultúry, napr. zmienka o neprípustnosti prať mužské a ženské šaty spolu (s. 100). Na druhej strane však tvrdenie: "*Romové věří buď v odvětu nožem, nebo v mlčení*" ako zovšeobecnenie o tradičnej kultúre sa zdá byť nadnesené.

Z môjho pohľadu nedostatkom publikácie je aj absencia rekapitulácie základných poznatkov o tábore v Letech, čo by čitateľovi pomohlo zorientovať sa v problematike, ale aj v samotných výpovediach. Napríklad vo výpovedi Márie Čandovej (s. 36), A. F. (s. 83), ale aj V. V. (s. 182) sa stretávame s faktom, že väzni boli z tábora prepustení. Zároveň sa objavuje zdôvodnenie, že dotčení nevedia, prečo boli uväznení a explicitne popierajú rómsku identitu. Môže to súvisieť s faktom, že tábor v prvej fáze svojej existencie do 9. 3. 1942, resp. 1. 1. 1942 bol kárnym táborom pre tých, ktorých režim považoval za osoby štítiace sa práce. Až v druhej fáze existencie tábora tam boli sústredovaní Rómovia ako príslušníci skupiny považovanej za asociálnu (bližšie Ctibor Nečas).

Určite nebolo ľahké bývalých väzňov vyhľadať a presvedčiť k rozhovoru. Verím, že náročnosťou témy bola determinovaná aj rozprávačská príležitosť, ale azda aspoň v poznámke by sa žiadalo popísať okolnosti, za ktorých sa rozhovor konal, prípadne či išlo o prvý kontakt, alebo niekto z výskumného tímu už s respondentom hovoril. Je prirodzené, že pri prvom kontakte je respondent uzatvorenejší, čo ovplyvňuje aj jeho ochotu vyjadriť sa k niektorým témam. Pri opakovaní rozhovoru okrem iného vzniká priestor aj na overenie, doplnenie a prehĺbenie údajov.

Všetky publikované výpovede väzňov majú rovnakú štruktúru. V úvode sú pasportizačné údaje o informátoroch, ktoré považujem za veľmi cenné. Vysoko hodnotím, že bádatelia sa snažili v úvode každého rozhovoru o stručný popis rodinného zázemia informátora pred odviečením do tábora v Letech. Respondent v niekoľkých vetách popisuje rodinu, z ktorej pochádzal, uvádza mená, dátumy narodenia rodičov, súrodencov, partnerov, detí.... Uvádza tiež bydlisko pred vojnou a spôsob obživy rodiny, prí-

padne územie, na ktorom sa rodina pohybovala a ponúkala svoje služby. Cenné sú odvolávky na spríbuznené rodiny.

Ďalšia časť výpovede sa týka času bezprostredne pred umiestnením do tábora, oznámeniu o deportácii, priebehu a spôsobe presunu. Za povšimnutie stojí, že deportovaní prichádzali na vlastné náklady, niekedy so svojimi koňmi a vozmi. Proti internácii sa asi nebúrili, o väčšej asistencii polície nie sú doklady, čo môže dokazovať, že pravdepodobne vôbec netušili, kam prichádzajú.

Pasáže o príchode do tábora sa vo výpovediach takmer nelíšia. Boli pozbavení osobného majetku, ostrihaní, niektorí oholení na všetkých častiach tela, časť internovaných dostala väzenské šaty. Všetci uvádzajú, že rodiny boli rozdelené, deti oddelené od matiek. Ubytovaní boli v nevyhovujúcich podmienkach. V jednej výpovedi (s. 112) je zmienka o vytváraní akéhosi súpisu a fotodokumentácie po príchode do tábora.

Mnohým respondentom utkvela v pamäti reč veliteľa Janovského po príchode do tábora, v ktorej zvykol zdôrazniť: "*Brána sa před vámi otevřela, teď je zavřena. A nemyslete si, že se odsud někam vrátíte. Jedna cesta vás sem dovedla, další zastávka bude až v nebi*" (s. 126, respondentka Božena Ružicková).

V reakciách na chod tábora respondenti zhodne popisujú veľmi zlé zaobchádzanie a nevyhovujúce podmienky, čo komentujú aj slovami: *Dávali sme doma lepší jídlo našim prasatům...* (s. 191, s. 216). Niektorí informátori udávajú, že ľudia v tábore zomierali aj od hladu, pričom však hladovanie nebolo nevyhnutné, pretože v tábore bol dostatok potravín, ale dozorci ich zámerne nevydávali. Ťažká práca, zlá strava a preľudnené ubikácie sa podľa respondentov podpísali na vysokej chorobnosti a početnosti úmrtí. Ostatne, aj ďalší bádatelia dokazujú, že týfová epidémia na jar roku 1943 vôbec nemusela vypuknúť, keby sa v tábore dodržiaval aspoň štandardný zdravotný režim. V súlade s názorom radikálnych romistických aktivistov bola v tábore vysoká úmrtnosť predovšetkým v dôsledku zlého zaobchádzania, bitiek, týrania, znásilňovania žien a cieleného zabíjania novorodencov. P. Polanskij získal výpovede, kde na otázky o počtoch úmrtí informátori hovoria o stovkách, ba až tisícach mŕt-

vych do 9. 8. 1943 – keď bol tábor zrušený. Táto informácia je v rozpore s údajom uvádzaným C. Nečasom, s ktorým sa identifikovalo viacero odborníkov. Podľa archívnych údajov táborom v Letech prešlo 1 319 Rómov, z nich zahynulo 327, z toho 241 detí. Táto otázka si pravdepodobne bude vyžadovať hlbší interdisciplinárny výskum.

Respondenti za najväčšie utrpenie, ktoré prežili v tábore, považovali hlad, ťažkú prácu, bitku, zlé zaobchádzanie, smrť blízkych... zriedkavejšie sa sťažujú na stratu slobody, ani v jednej výpovedi sa nevyskytuje výhrada k strate súkromia. Práve túto skutočnosť často uvádzajú väzni z iných koncentračných táborov, gulagov. – Bolo by potrebné tento fakt overiť, pretože ak Rómovia skutočne nepociťovali stratu súkromia ako vážny nedostatok, môže ísť o jav súvisiaci s tradičnou kultúrou, resp. sociálnou štruktúrou, čo mnoho vypovedá o kultúrnej typológii.

Pomyselné táto časť rozhovoru končí v roku 1943, keď v tábore v Letech vypukla tyfoidná horúčka a neskôr bol úplne zlikvidovaný. Časť väzňov bola prepustená, ale podstatná časť internovaných bola deportovaná do rómskeho tábora v Brzezinke II – v Osvienčime.

Z viacerých rozhovorov sa dá dedukovať, že ďalší okruh otázok sa týkal úvah o vyvodení zodpovednosti za existenciu tábora v Letech a neľudské zaobchádzanie. Pomerne obsiahla časť rozhovorov sa venovala otázke odškodnenia – finančného aj morálneho. Prevažná väčšina respondentov sa podľa výpovedí cíti prinajmenšom dotknutá, že utrpenie, ktoré oni a ich blízki prežili v Letech, nebolo finančne dostatočne kompenzované. V tejto súvislosti sa objavuje aj hodnotenie letského tábora ako jedného z najkrutejších vôbec. Viacero respondentov usudzuje, že k vyrovnaniu nedošlo aj preto, že ukrutnosti neboli páchané de facto v priamej závislosti od rozkazov ríšskych úradov, ale na ich výkone sa priamo podieľali české orgány a táborový personál nie nemecký, ale český. Vo viacerých výpovediach nájdeme motív, že ľudia, ktorí prežili 2. svetovú vojnu v Letech, po vojne opustili Československo. Ako dôvod uvádzajú, že sa nedokázali zmieriť s faktom, že utrpenie im spôsobili „vlastní spoluobčania“, ale najmä po takejto skúsenosti mali strach z budúcnosti.

Otázke postkoncentračnej traumy je venovaná iba okrajová pozornosť. Viacerí respondenti uvádzajú, že ešte dlho po návrate k bežnému životu trpeli pocitom úzkosti, že sa u nich prejavovali rôzne somatické poruchy. Viackrát sa objavuje, že práve rozhovor s autormi publikácie je jednou z mála príležitostí hovoriť o hrôzach prežitých v Letech.

Záverečná časť rozhovoru je venovaná súčasnému postaveniu Rómov v českej spoločnosti. Azda ani v jednej výpovedi sa nenájde kladné hodnotenie vývoja v Českej republike po roku 1989. Všetci respondenti poukazujú na výrazné zhoršenie spoločenského postavenia Rómov. Mnohí majú osobnú skúsenosť s rasovo motivovanými verbálnymi a žiaľbohu aj fyzickými útokmi. Okrem toho pociťujú ako krivdu, že česká spoločnosť je ľahostajná k ich utrpeniu počas druhej svetovej vojny, ale aj k ich postaveniu v súčasnosti. Výpovede o existencii „vepřinu“ sú jednoznačné, resp. považujú ho za poníženie a znesvätenie miesta odpočinku ich blízkych.

Na záver zostáva dodať, že podobné výskumy a publikácie sú vzhľadom na mieru spracovania danej témy potrebné. Nevyhnutná je však objektivizácia všetkých poznatkov. Otázka vyvodenia trestnej zodpovednosti voči českému personálu v tábore v Letech je však natoľko citlivá, že treba postupovať veľmi opatrne. V čase vysokej miery spoločenského odstupu k Rómom a zároveň vysokej miery odmietavých stereotypov by radikálne, i keď spravodlivé riešenia mohli vyostriť spoločenské napätie.

Zuza Kumanová

CASTEL, ROBERT: A SZOCIÁLIS KÉRDÉS ALAKVÁL- TOZÁSAI

Budapest, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó 1998.

Preklad obsiahlej práce francúzskeho sociológa Roberta Castela *Premeny sociálnej otázky*, vydané v roku 1995 vo vydavateľstve *Librairie Arthème Fayard*, ktorý bol pre svoju invenčnosť

uverejňovaný na pokračovanie v maďarskom časopise *Esély*, vyšiel onedlho aj v samostatnej monografickej podobe.

Castelov rozbor je zaujímavý predovšetkým širokým časovým záberom a šírkou výkladu. Hoci hlavnú líniu jeho výkladu tvorí vývoj námezdneho vzťahu, resp. jeho premeny od feudálnej pripútanosti v predindustriálnej spoločnosti až po jeho viac či menej individualizovanú podobu v postindustriálnej spoločnosti, sústreďuje sa predovšetkým na sociálne problémy, ktoré sú výsledkom prerodu tradičnej spoločnosti na modernú industriálnu, na vývoj systému sociálnej starostlivosti a na problematiku krajnej chudoby.

V prvej kapitole analyzuje systém organizácie práce a sociálnej starostlivosti v tradičnej spoločnosti, ktorý v podmienkach feudalizmu charakterizuje ako uzavretú štruktúru, ktorá nadväzuje na primárnu sociabilitu spoločenstva zviazaného príbuzenskými a susedskými väzbami, zároveň však rešpektuje stavovské usporiadanie feudálneho systému. Problém krajnej chudoby v tomto prostredí tvoria tuláci a žobráci, ktorých však daný spoločenský systém bol v zásade schopný integrovať. V súvislosti so starostlivosťou o krajinú chudobu v stredoveku Castel polemizuje s preceňovaním úlohy cirkvi pri formovaní systému sociálnej starostlivosti (s. 40-46). Nepochybuje o význam charitatívnej činnosti cirkvi, upozorňuje však na hranice milosrdenstva, ktoré v učení, a potom aj priamo v sociálnej starostlivosti uprednostňovalo určité kategórie chudoby (dobrovoľná askéza, telesné postihnutie, siroty). Konanie dobra v kresťanskom chápaní predstavovalo spoločenskú povinnosť, akt milosrdenstva bol predpokladom pre vykúpenie, ba výrazom "potreby chudoby", na druhej strane však z neho vyplývalo spoločenské očakávanie, že chudobný – adresát podpory sa bude "primerane správať" (podriadené postavenie, prejav vďačnosti, rešpektovanie svojho postavenia). Pre ostatné kategórie chudoby, predovšetkým pre kategóriu "práceschopných" (zdravých dospelých) ľudí na okraji spoločnosti znamenalo vyčleňovanie a z neho plynúce predsudky a stereotypy tvrdú realitu, označovanie stigmou nebezpečnosti a zbytočnosti, v duchu ktorej sa niesli aj prvé štátne zásahy voči žobrákom a tulákom.

Postupný rozklad agrárnej spoločnosti narušil tradičný systém sociálnej starostlivosti, na ktorý postupne sa industrializujúca spoločnosť nadviazala len nedostatočne, analyzuje Castel v dvoch nasledujúcich kapitolách. Masová chudoba, pauperizmus, ktorý predstavoval nový jav, vyplývajúci z ekonomicko-spoločenských zmien a ktorý v porovnaní s tradičnou spoločnosťou nemá v kvalite, ani v kvantite obdobu, považuje Castel za hlavný sociálny problém, za sociálnu otázku modernej liberálnej spoločnosti. V súvislosti s modernizáciou Castel upozorňuje, že oproti modelu relatívne rýchlej modernizácie v urbánnom prostredí netreba zabúdať na jej iný model vo vidieckom prostredí, ktorý charakterizuje pomalší priebeh a zachovávanie tradičnej siete sociálneho zabezpečenia (rodina, susedstvo, komunita, s. 205).

V ďalšej časti monografie sa autor sústreďuje na problematiku sociálneho postavenia a na možnosti sociálnej mobility námezdne pracujúcich, ktorí predstavujú nový sociálny status industriálnej spoločnosti, avšak bez dostatočných garancií a práv v spoločnosti. Na príklade Francúzska a Veľkej Británie načrtáva, ako sa formovali sociálne štáty (Welfare state) v západnej Európe.

Diskusie o budúcnosti sociálneho štátu, ktoré trvajú v západnej Európe od 70. rokov 20. storočia, sa stali východiskom pre záverečnú kapitolu *Nová sociálna otázka*, v ktorej Castel zdôrazňuje, že modernizácia priniesla na jednej strane individualizmus pozitívny, ale aj negatívny – tento chápe ako vytrhnutie človeka z tradičnej záchranej sociálnej siete (aj solidarita v rámci príbuzenských vzťahov je v súčasnej spoločnosti oslabená). Sociálna otázka súčasnej spoločnosti tkvie naďalej v probléme spoločenskej integrácie, ktorá sa však vo svojich metódach musí oprostiť od prílišnej byrokratizácie a ktorá má pomôcť odstrániť dôsledky negatívneho individualizmu.

Pútavý výklad, bohato ilustrovaný citátmi z dobových zákonníkov, novín, z beletrie a iných prameňov, je zaujímavým a podnetným prínosom pre štúdium problematiky sociálnej starostlivosti (tradičnej, cirkevnej, mestskej, štátnej), vzniku a vývoja sociálneho štátu, problému krajnej chudoby, ale aj prechodu tradičnej spoločnosti k industriálnej, ako aj zlomových sociál-

nych problémov v období modernizácie. Nesporne prínosná, aj vzhľadom na historický exkurz, je aj pre poznanie problému chudoby v súčasnej spoločnosti.

Gabriela Dudeková

BRONISLAWA KOPCZYŃSKA-JAWORSKA:

LÓDŹ I INNE MIASTA

Katedra etnologii Uniwersytetu
Łódzkiego, Łódź 1999. Strán 167.

Meno Bronislava Kopczyńska-Jaworska predstavuje v etnológii (nielen poľskej) pojem. Nemožno sa diviť, že polstoročie jej aktívnej vedeckej práce neprešlo bez povšimnutia. K dôsledkom významného životného jubilea patrí aj súborný zborník *Lódź i inne miasta*.

Obsahuje 14 štúdií, v ktorých si autorka všímá rôzne aspekty etnológie mesta. S výnimkou záverečnej spomienkovej práce *Z historii jednej rodziny* boli publikované v odborných časopisoch a publikáciách v rokoch 1985-1998. Zostavovatelia rozdelili tieto príspevky do štyroch tematických blokov. Prvý z nich, Antropológia mesta, prináša dve štúdie teoretického zamerania. Najmä štúdia rovnakého mena (1987) mala v dobe svojho vzniku zásadný význam a svoju aktuálnosť nestratila ani s odstupom rokov. Druhá časť, nazvaná *Lódź oczami antropologa* zahrnuje tri práce venované mestu, v ktorom autorka dodnes žije a pôsobí. Najpočetnejšie zastúpený je blok *Mestská kultura* (8 prác). Už názov *Rodinné spomienky* definujú zameranie záverečnej časti. Obsahuje dosiaľ nepublikované osobné fragmenty rodinného charakteru. Ako celok znamenajú významný etnologický prameň.

Väčšinu štúdií, ktoré sú zaradené do zborníka *Lódź i inne miasta*, som čítal už "v origináli", pretože nepochybne predstavujú dôležitý odborný prínos a cennú inšpiráciu pre výskum mesta nielen v Poľsku, ale prakticky vo všetkých krajinách strednej a východnej Európy. Až teraz, keď vidím práce oslávenkyne sústredené do jedného korpusu, dokážem však oceniť v pl-

nom rozsahu význam, ktorý Bronislava Kopczyńska-Jaworska znamená pre urbánnu etnológiu všeobecne a slovenskú konkrétne. Treba veriť, že zaslužené laudatio jej dlhoročnej vedeckej práce nebude chápať ako signál pre odchod na odpočinok, ale naopak, ako podnet do ďalších výskumov a publikácií. Som presvedčený, že povedala k problematike mesta veľa, ale zďaleka nie všetko...

Peter Salner

PAVOL BREIER – JURAJ ŠPITZER:

...AKO ZOMIERA MESTO

(Bratislava šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov)

Vydal Ivan Štefánik, Bratislava 1999.

Čitateľ a divák tejto knihy sa prostredníctvom slova a obrazu môže oboznámiť s jednou (nie veľmi radostnou) etapou vývoja Bratislavy. Autori prinášajú však viac, než len dokument o zániku jednej tváre mesta. Spolu s deštrukciou nedávnej romantiky zároveň približujú ducha normalizovanej spoločnosti.

Smutná atmosféra publikácie (a doby) najmä v mysli starších nevyhnutne evokuje nostalgické obrazy "peknej Bratislavy", ktorá dnes už prežíva len v dobových pohľadniciach a spomienkach. Musela totiž naždy ustúpiť novým (a nie vždy lepším) hodnotám. V priebehu 20. storočia sa Bratislava niekoľkokrát zmenila, kým sa "z provinčného hniezda na okraji Viedne" stala mestom s veľkými ambíciami. Spolu so svojimi obyvateľmi zažila nástupy a pády rôznych štátnych útvarov a politických systémov. Vyrastali (no aj zanikali) budovy, úrady, továrne a mosty, menili sa symboly. V prvom rade však prichádzali a odchádzali ľudia. Po rozpade monarchie odišli jej prívrženci, koncom tridsiatych rokov mesto museli opustiť Česi a Židia, po oslobodení zas Maďari a Nemci, február 1948 vyštvával predstaviteľov "reakčnej buržoázie", neskôr prišla na rad "augustová emigrácia". Na ich miesto povolávali tých, od ktorých čakali lojalitu. V posledných desaťročiach sa tu pre-

miešalo množstvo rozličných názorových a kultúrnych vrstiev.

Kniha "Ako zomiera mesto" svojím charakterom (ale už emotívne zvoleným názvom) približuje (priam vnucuje) atmosféru deštrukcie Bratislavy. Čitateľ (divák) pociťuje zúfalstvo pamätníkov zo zničenia hodnôt, ktoré ešte nedávno boli súčasťou každodenného života obyvateľov. S prijatím tejto nespornej skutočnosti sa však vynára otázka, kedy zomiera mesto. Paríž zažil likvidáciu svojho "brucha", v Prahe zmizlo z povrchu sveta židovské geto. Mám však pochybnosti, či zánik pamiatok určitej (akokoľvek obľúbenej) epochy skutočne znamená zánik mesta. Dejiny poznajú aj takéto prípady. V dôsledku prírodných katastrof zmizli Pompeje či mayské mestá, ľudské aktivity zničili starozákonné Jericho, púnske Kartágo. Druhá svetová vojna takmer vymazala z mapy sveta Rotterdam, Coventry, Varšavu, Drážďany.

Možno však dávať osudy Bratislavy do jednej roviny s uvedenými príkladmi? Mnohí pamätníci bez zaváhania odpovedia kladne. V mysli sa im vybavujú vynútené zmeny v štruktúre obyvateľstva. Spomenú si na príbuzných, priateľov, susedov alebo známych, ktorí nemali správny pôvod či názor, a preto museli odísť. V duchu zas uvidia mesto svojej mladosti: násilne zlikvidované Podhradie, zaniknuté korzo, zdevastované Suché mýto či Kamenné námestie, asanovanú synagógu, navždy stratené Au Café, Fajku, vináreň Stelzer, Albánsku reštauráciu, Železnú studničku a mnohé iné budovy, ku ktorým si vytvorili blízky vzťah, no dnes už neexistujú. Moderné objekty, ktoré stoja na ich mieste (obchodný dom, Nový most, obytné domy atď.) im nedokážu nahradiť stratené hodnoty minulosti.

Napriek miere deštrukcie stále pochybujem, či slovo zomieranie primerane vyjadruje to, čo sa prihodilo. Dôverne poznám spomienky obyvateľov rôznych vekových skupín na mesto ich mladosti. Videl som dobové fotografie, rozprával som sa s ľuďmi, ktorí sa tu narodili a strávili svoj život. Spája ich nostalgická láska k Bratislave, paradoxne ich však rozdeľujú konkrétne zážitky. Podoby mesta a jeho častí boli totiž iné pre tých, čo tu žili na začiatku storočia, medzi vojnami alebo po druhej svetovej vojne. Deštrukciu nemožno spájať len s komunistami či

obdobím dvoch desaťročí, pretože prebieha (hoci v menšom meradle) permanentne. Bratislavu 20. storočia nemožno vnímať staticky, pretože ide o "mesto v pohybe". Dôsledkom dynamiky procesov budovania a ničenia je zmena – raz k lepšiemu, inokedy k horšiemu. Najmä v prípade posledných desaťročí platí skôr to druhé, takže možno hovoriť o "škaredej Bratislave". Stratila sa niekdajšia trojjazyčnosť, romantika, zmizla tolerancia, zmenila sa celková atmosféra. Neznamená to však smrť, zánik mesta.

Kniha *Ako zomiera mesto* je zaujímavým dielom. Ako dokument (obsahom aj názvom) však viac vypovedá o náladách autorov (resp. zostavovateľa) než o dobovej Bratislave a jej ďalších perspektívach...

Peter Salner

JOZEF MLYNARČÍK a kol.:
CHLEBNICE V PREMENÁCH ČASU
Historicko-etnografická monografia
1556-1996.

Martin 1997, 304 s., 78 fotografií č.b.
v texte a 32 farebných v prílohe.

Od 60. rokov do súčasnosti možno na Slovensku sledovať narastanie záujmu vidieckeho obyvateľstva o svoju minulosť. Nemyslím len na publikované výsledky výskumov centrálnych vedeckých inštitúcií alebo na rozvoj regionalistiky v múzejníctve, ale na priamy záujem predstaviteľov obcí na spracovaní ich dejín a ľudovej kultúry. Tieto tendencie azda najviac naplňuje Orava, dediny a mestá ktorej iniciovali vydanie už 29 svojich vlastivedných monografií. Aj keď väčšina z nich vyšla v posledných 10 rokoch vo vydavateľstve Petra Hubu v Dolnom Kubíne, obsahovo a formálne sú značne rôznorodé, a preto sa nijaká recenzia v uvedenom žánri neobíde bez kritického porovnávania.

PhDr. Jozef Mlynarčík, CSc., historik a skúsený múzejník,¹ sa podujal napísať netradične výnimočnú historicko-etnografickú monografiu obce Chlebnice. Je to jeho tretia kniha tohto druhu. Zostavil a napísal podstatnú časť textu

monografie Trstenej² z roku 1973 s príspevkom viacerých autorov. Mala klasickú štruktúru od opisu prírody, cez históriu, ľudovú kultúru po súčasné premeny sídelného a kultúrneho prostredia. V roku 1996 napísal knihu o histórii a spôsobe života posledných troch generácií svojej rodnej obce Lokca. Nezaradil do nej obvyklé kapitoly o prírodných podmienkach, tých sa dotýka len v súvislostiach, v ktorých limitovali konanie ľudí. Vedľa kritického spracovania histórie z archívnych prameňov, zasvätený opis spôsobu života je výpoveďou z autopsie a možno ho použiť ako etnografický prameň.

V monografii obce Chlebnice sa autor snažil čiastočne vrátiť k tradičnej schéme. Napísal síce len 62% autorských textov, ale pre iný odbor spoluautora (kap. *Príroda Chlebníc a okolia*) ponechal 7% a 31% venoval svedectvu spomienkového rozprávania Chlebníčanov. Najrozsiahlejšia kapitola *V premenách dejín* je pôvodnou profesionálnou prácou skúseného historika, stavanou na širokom štúdiu archívnych prameňov (100 strán). Prináša množstvo nových a veľmi konkrétnych údajov, ktoré doposiaľ neboli publikované a ktoré často svedčia i o spôsobe života v minulosti. Ale tam, kde sa autor dotýka vlastného hodnotenia či zatriedenia etnografických javov, badať neoboznámenosť s patričnou literatúrou. (To čiastočne platí aj o kapitole *Materiálna a duchovná kultúra*.) Medzi drobnosti, ktoré možno prijať len s výhradou, patrí predstava o vývine domu z pastierskej koliby (s. 37, 81, 136-140); epidémia roku 1831 sa v dobovej aj súčasnej interpretácii považuje za cholerovú, a nie morovú, pri opise pamiatok by sa zišlo aspoň rámcové datovanie kaplniek a kamenných krížov, u niektorých významných rodákov chýbajú osobné dáta a pod. Zmienka o požiari r. 1929 (s. 144) by si žiadala doplniť, že toto nešťastie mnohých rodín popularizoval spisovateľ K. Čapek v brnenských Lidových novinách, kde usporiadal pre Chlebníčanov zbierku, a jeho brat, maliar Josef, kresby z dymiacich Chlebníc rozvinul v niekoľkých obrazoch, ktoré vyústili do známeho protivojnového cyklu Oheň v r. 1938.

Časť o ľudovej kultúre je menej tematicky usporiadaná a v porovnaní s monografiami iných obcí stručnejšia. Etnograf na jednej strane zbadá určité nedostatky v kategorizácii ja-

vov svojho odboru a ich genetických súvislostí, ale na druhej strane ocení množstvo marginálnych poznatkov z archívnych prameňov a celkový prístup autora ako pamätníka a znalca tradičného spôsobu života z autopsie. Jeho výpoveď má charakter cenného svedectva a obsahuje aj javy, aké obvykle nebývajú súčasťou bežnej informačnej štruktúry práce etnografa. Veľký rozsah vlastných skúseností z mladosti (najautentickejšie a najsuggestívnejšie informácie sú zo 40. rokov) mu umožňuje prezentovať nesystémové spojenie napr. dôsledkov extrémneho stupňa endogamie s delbou práce vo dvore, čo nakoniec dotvára obraz o spôsobe života. Veľmi bohaté sú autorove poznatky o tradičných technológiách, najmä o poľnohospodárskych prácach. Jeho kapitola *Kolobeh života* je expresívnou výpoveďou, poskytujúcou okrem vecných poznatkov aj príslušnú citovú atmosféru. Je to síce kniha písaná pre Chlebníčanov, ale patričný odstup od opisovaného prostredia a udalostí autorovi umožňuje rozlíšiť javy všeobecné, najcharakteristickejšie a celkom výlučné. Preto uvádza i niektoré pre dnešných Chlebníčanov nie veľmi príjemné skutočnosti (napr. o hygienických podmienkach, rodinných vzťahoch a pod.). Vedľa Mlynarčíkovej výpovede spomienky Chlebníčanov vyznievajú menej presvedčivo pre mierne nostalgickú a idealizujúcu štylizáciu ich postoja k minulosti. Zmysel pre vedeckú vecnosť a výber faktov historika Mlynarčíka výrazne povýšil hodnotu výpovede Mlynarčíka – priameho pamätníka.

Mlynarčíkova kniha o Chlebniciach otvára mnohé metodické otázky prístupu k monografickej syntetickej práci. Väčšina z miestnych a regionálnych vlastivedných monografií má zborníkovú štruktúru jednotlivých autorských príspevkov, niekedy rozsahom nevyrovnaných a obsahom nekoordinovaných. Vždy záleží na kvalite autorov, a tá býva tiež rozličná. Preto sa zdá byť výhodou spracovanie celej monografie jedným autorom, čo je však závislé od jeho odborných interdisciplinárnych schopností. Jozef Mlynarčík nám predváža kombináciu autora citovo zainteresovaného s rozsiahlou základňou poznatkov mnohých vedných odborov, ale čiastočne teoreticky obmedzeného iba na jeden z nich, aj keď v širšom poňatí histórie politickej, hospodárskej, sociálnej, historickej demo-

grafie a pod. Hľadajúc optimálne riešenie sa nazdávam, že obidvom koncepčným metódam by osožilo viac interdisciplinárnej komunikácie, širšej konzultačnej spolupráce, aj keď s vyriešením nepriameho autorstva. Zainteresovaný Mlynarčíkov text hovorí viac pre monoautorský syntetický pohľad a jednotnú štylizáciu. Vlastivedná monografia, vyjadrujúca pohľad viacerých odborov, má potom možnosť dospieť ku kultúrno-ekologickej syntéze.

Juraj Langer

POZNÁMKY

1 PhDr. Jozef Mlynarčík, CSc., nar. 1934 v Lokci (okr. Námestovo), FFUK Bratislava 1959, pracoval v múzejníctve a pamiatkovej starostlivosti na Orave a v Turci (dlhoročný riaditeľ Turčianskeho múzea), autor mnohých vedeckých štúdií a publicista, člen viacerých vedeckých spoločností.

2 V priebehu redakčných prác ma dr. Mlynarčík požiadal, aby som autorský kolektív reprezentoval ja, lebo on z politických dôvodov nesmel publikovať, čo sa aj realizovalo s porozumením a rizikom dr. Jána Považana, redaktora vydavateľstva Osveta.

ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA XCII

Etnografia 39, 1998, s. 149.

Zostavila PhDr. E. Králiková.

Slovenské národné múzeum – Etnografické múzeum, Martin 1998.

Posledné číslo zborníka SNM je venované 105. výročiu založenia Slovenského národného múzea, ktoré Peter Maráky nazval vo svojom predslove “105 rokov budovania národnej identity”. Toto tvrdenie vo svojich príspevkoch venovaných histórii tejto významnej národnej inštitúcie potvrdzujú Š. Mruškovič v štúdiu “Slovenské národné múzeum v Martine po poštátnení (1949-1951)”, E. Králiková štúdiou “Vzťah muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenského národného múzea k využitiu prvej účelovej budovy SNM v Turčianskom Sv. Martine (K 90. výročiu sprístupnenia expozícií v prvej budove

SNM)” a A. Ďudíková príspevkom “Archív SNM – história a súčasný stav”. Ich príspevky dopĺňajú mozaiku dejín Slovenského národného múzea.

Zbierkovému fondu SNM-EM v Martine je venovaných ďalších päť príspevkov: M. Pastieriková “Zbierkový fond ľudová keramika v SNM-EM”, A. Oláhová “Zbierkový fond Múzea Martina Benku (k 110. výročiu narodenia národného umelca)”, D. Ferklová “Budovanie fondu národopisnej fotografie v SNM v Martine”, S. Horváth “Štátny deponát archeologických pamiatok bývalého Štátneho archeologického ústavu v zbierkovom fonde SNM-EM v Martine” a E. Pančuhová “Prvky ľudovej kultúry Slovákov z Maďarska v zbierkovom fonde SNM-EM v Martine”.

Osobnostiam, ktoré sa podieľali na budovaní Slovenského národného múzea – R. Bednárikovi, V. Matulovi, J. Botíkovi, M. Slanínakovi a M. Kaňovej, ale aj významnému stretnutiu štyroch generácií pracovníkov Slovenského národného múzea v Martine sú venované príspevky v rubrikách *Správy* a *Jubileá*. Do čísla zaradila zostavovateľka i dve recenzie významných odborných publikácií, ktoré vyšli v poslednom čase: “European Contexts of the Folk Culture” (editor R. Stoličná) a J. Langer: “Co mohou prozradit lidové stavby”.

Myslím, že zostavovateľke i kolektívu spoluautorov sa podarilo zostaviť pestré a odborne zaujímavé číslo zborníka.

-sp-

MÄSIARSTVO A ÚDENÁRSTVO V DEJINÁCH SLOVENSKA

Zostavil L. Sokolovský. Vydavateľstvo Gradus, Martin 1999, s. 317.

Mäsiarstvo ako úsek remeselnej výroby má na Slovensku svoju tradíciu už od raného stredoveku. Mäsiarske cechy patrili v prostredí slovenských miest k najväzenejším. Z nich sa postupne vyčlenili špecializované remeslá, medzi ktoré patrilo i udenárstvo. Materiálom oboch týchto remeselných činností je mäso, jeho výroba, spracovanie, ale i konzumácia a s ňou spo-

jené stravovacie návyky. Týmto problémom, videným v historickej kontinuite, bolo venované interdisciplinárne sympóziu s rovnomenným názvom recenzovaného zborníka.

Odborníci z archeológie, histórie, etnológie, jazykovedy, heraldiky, ale i pamätníci čias veľkej slávy mäsiarskych podnikov na Slovensku, akým bol i čestný hosť sympózia F.Manderla, sa snažia vo svojich príspevkoch o komplexný pohľad na túto problematiku kultúrnych dejín Slovenska.

Vydarené vedecké podujatie je tiež výsledkom organizačnej práce Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Soboty a známej firmy z oblasti mäso priemyslu TAURIS, a.s. z Rimavskej Soboty, ktorá sponzorstvom sympózia i zborníka veľmi originálne oslávila 5.výročie svojho úspešného podnikania v tomto odbore.

-sp-

SLOVENSKO NA ZAČIATKU

20. STOROČIA

(Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby)

Historický ústav SAV, Bratislava 1999.

Historický ústav SAV prináša v tomto zborníku (z vedeckých konferencií v rokoch 1995 a 1996) na takmer 500 stranách 37 vedeckých

(prevažne historických) štúdií – príspevkov k problematike vývoja Slovenska a slovenskej spoločnosti od konca 19. storočia po rok 1918. Editori Milan Podrimavský a Dušan Kováč v úvode prízvukujú nevyhnutnosť interdisciplinárnej spolupráce na ceste znovuanalizovania tejto etapy našej minulosti.

Zborník je rozdelený do dvoch častí. Prvá približuje (na pôde “dedičstva” z 19. storočia – vznik meštianskej demokracie, kresťanského ľudového hnutia, emancipačné hnutie žien, pacifizmus, socializmus...) vnútropolitické a zahraničnopolitické tendencie Slovenska v rámci habsburskej monarchie. Analyzuje slovensko-české vzťahy, prínos nemaďarských národov pre slovenské politické aktivity. Venuje sa aj ekonomickým záujmom Slovenska v rámci Uhorska, približuje slovenské kultúrne dejiny – po rok 1914. Sem prispela za etnografickú obec aj Zuzana Profantová s problematikou smerovania slovenskej folkloristiky na prelome storočí. Druhá časť sa týka rokov 1914-1918, obdobia prvej svetovej vojny. Približuje vojnové pomery a ich odraz na sociálnom, politickom a hospodárskom živote. Sú tu informácie k dejinám slovenskej diplomacie, k účasti Slovákov v zahraničných légiách a pod.

Zborník takto prispieva k prehodnocovaniu historických javov tohto obdobia a tiež ich dosahov na súdobý život.

-sp-